

KURUMSAL BOŞLUKLAR ve DOLDURULMASI AÇISINDAN SİVİL TOPLUM ÖRGÜTLERİNİN ROLÜ: GİMDES ve 'HELAL ÜRÜN/SERTİFİKALAMA' ÖRNEĞİ

Abdullah KIRAY, Arş. Grv.
abdullahkiray@gmail.com, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

Oktay KOÇ, Doç. Dr.
oktaykocalioglu@gmail.com, Kocaeli Üniversitesi

Özet: Kurumsal boşluklar özellikle gelişmekte olan ülkelerde örgütsel alanlardaki norm, değer ve inanış gibi kurumların bazen ya hiç bulunmaması ya da yetersiz kalması olarak ifade edilmektedir. Mevcut çalışma bu doğrultuda kurumsal boşlukların şimdiye kadar bilindiğinin aksine devlet veya işletme grupları gibi aktörler tarafından değil de bir sivil toplum örgütü tarafından nasıl tespit edildiği ve kapatıldığını, bu amaçla hangi stratejilerin kullanıldığını belirlemeye dönük olarak tasarlanmıştır. Çalışma GİMDES (Gıda ve İhtiyaç Maddeleri Denetleme ve Sertifikalama Araştırmaları Derneği) örneğinde nitel araştırma yöntemlerine dayandırılarak ele alınan örneğin incelenmesine odaklanmıştır. Bu amaçla birincil kaynaklardan veri toplayabilmek adına görüşme; ikincil kaynaklardan veri elde edebilmek içinse, arşiv araştırması/belge incelemesi yapılmıştır. Elde edilen verilerden kurumsal boşluğun tespiti ve doldurulmasına yönelik bir süreç olarak; bireysel aktörün eyleyenleşerek bilişsel düzeyde kurumsal boşluğu fark ettiği, bu doğrultuda altyapı çalışmalarına giriştiği, bir mekanizma olarak örgüt oluşturduğu, bu örgüt vasıtasıyla mevcut kurumsal boşluğun doldurulmasını sağlamaya yöneldiği belirlenmiştir. Ek olarak kurumsal boşluğun doldurulmasında bahse konu eyleyen tarafından kullanılan araçlar ve stratejiler belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kurumsal boşluklar, GİMDES, Gelişmekte Olan Ülkeler.

INSTITUTIONAL VOIDS AND THE ROLE OF NGOS IN FILLING THEM: THE CASE OF GIMDES AND HALAL PRODUCT/CERTIFICATION

Abstract: Institutional voids are referred to deficiencies, lack, or non-existence of institutions such as norms, values and beliefs in the organizational fields particularly in developing countries. Current study was designed to determine how institutional voids have been found out and filled by an NGO surprisingly not by actors such as the state or business groups that are assumed to be effective to date and which strategies and tools have been used for this purpose.

The study focuses on the examination of case of GIMDES (The Association of Food and Necessity Goods Auditing and Certification Research) by using qualitative research methods. For this purpose in-depth interviews to obtain data from primary sources and literature/documentation analysis to obtain secondary sources have been conducted. Obtained data towards determining and filling of institutional voids revealed that actors become aware of a possible institutional void at the cognitive level and move forward and form an organization as a mechanism to fill existing institutional void by using it as an instrument. In addition, tools and strategies that are used by the mentioned individual to fill institutional void have been identified.

Keywords: Institutional Voids, GIMDES, Developing Countries.

1. GİRİŞ

Bu çalışmanın odaklandığı ana konu; “kurumsal boşluklar” ve bu boşlukların şimdiye kadar bilindiğinin aksine devlet (Fligstein, 1990; Hooks, 1990) veya işletme grupları (Mair ve Marti, 2009; Vermeulen vd., 2007) gibi aktörler tarafından değil de bir sivil toplum örgütü tarafından neden kapatıldığı, “bu amaçla hangi stratejilerin kullanıldığının” incelenmesidir.”

Kurumların alanlara etkisi iktisatçılar (Örn: North, 1990), iktisat sosyologları (Örn: Beckert, 2002) ve örgüt kuramcıları (Örn: DiMaggio ve Powell, 1991) tarafından araştırma konusu yapılmış bir kavramdır. Ancak son zamanlarda konunun uluslararası işletmecilik araştırmacılarınca da ele alındığı, bu anlamda özellikle “kurumsal boşluk” kavramının bazı çalışmalarda öne sürüldüğü (Örn: Khanna ve Palepu, 1997; 2010) ifade edilebilir. Bununla birlikte, son zamanlarda makro düzeyde incelemeler yapan örgüt kuramcılarınca da, özellikle “kurumsal girişimcilik” kavramının gelişimi ile birlikte kurumsal boşluk kavramına karşılık vermeye çalıştıkları görülmektedir. Kurumsal boşluk kavramı Mair ve Marti (2009) tarafından; “sektörü destekleyen kurumsal düzenlemelerin yokluğu veya zayıf olması” olarak tanımlanmakta ve Rao, Morrill ve Zald’a (2000) gönderme yapılarak, “sosyal yapılara yeni normlar, değerler ve inançlar eklemlenmeye dönük girişimcilerde arzu oluşturan fırsat alanları” olarak detaylandırılmaktadır. Bununla birlikte kavramın, daha çok gelişmekte olan ülke işletmelerinin uluslararasılaşma noktasında karşılaştıkları bir sorun olarak kabul edildiğine ve bu gibi ülkelerin temel işletmecilik faaliyetlerini destekleyecek kurumlardan yoksun olmasına bağlı olarak geliştirildiği ileri sürülebilir (Khanna ve Palepu, 1997).

Bu çalışmayı, kurumsal boşluk açısından ilginç kılan özelliği sivil toplum örgütlerinin kurumsal boşlukların doldurulmasında üstlendikleri rollerin öne çıkartıyor olmasıdır. Şimdiye değin yapılan çalışmalarda sektörlerin oluşumu veya kurumsal boşlukların doldurulmasında daha çok devlet ve ajanları veya işletme gruplarının öne çıktığı anlaşılmaktadır. Bu çalışmada, bir sivil toplum örgütü olarak GİMDES’in Helal Ürün ve Sertifikalama faaliyetlerinin uluslararasılaşmaya çalışan Türk işletmeleri için bir ihtiyaç olarak ortaya çıkması, bu ihtiyacın algılanması ile helal sektörünün gelişimi ve yapılandırılması tarihsel bir bakış açısıyla daha çok belge incelemesine dayalı tekli vaka incelemesi şeklinde araştırılmıştır. Bu anlamda Türkiye’de Helal ürün açısından ilk defa GİMDES’in 2005 yılında faaliyet göstermeye başladığı, bu kapsamda 2008 yılında davet edildiği WHC’nin (World Halal Council) Tayland’daki

toplantısı ile uluslararası bir çatı kuruluşu olan WHC'ye katıldığı, 2009 yılından itibaren de ihracata yönelik helal sertifikalama yaptığı ifade edilmelidir (GİMDES, 2011). Böylece helal ürün sektörünün gelişimi noktasında GİMDES'in eyleyenlik rolü üstlenerek özellikle Malezya gibi ülkelerde mevcut helal ürün ve sertifikalamaya ilişkin "çeviri (translation)" yoluyla kurumsal boşlukları kapatmaya yöneldiği, bu ülkelerdeki ilgili kurum/kuruluşlardan destek gördüğü, alanın uluslararası aktörlerinin onayını alarak meşruiyet kazandığı, sektörün gelişimsel sürecinde egemen bir aktör olarak ortaya çıktığı ve bu şekilde kalabilmek için çeşitli stratejiler uyguladığı gibi ön sonuçlar elde edilmiştir. Çalışmanın, -özellikle örgüt kuramı açısından- kurumsal boşlukların doldurulması bahsinde mevcut sivil toplum örgütlerinin rolünü; sivil toplum örgütlerinin boşluk doldurma neden ve stratejilerini ortaya koyacak olması yönüyle literatüre katkıda bulunacağını değerlendiriyoruz.

II. KURUMSAL BOŞLUK, EYLEYENLİK VE KURUMSAL GİRİŞİMCİLİK KAVRAMLARI KAPSAMINDA KURAMSAL ARKAPLAN

Özelleşmiş sosyal yapılar ve önem arz eden değişim mekanizmaları olarak görülen pazarlar, var olmak ve işlev görmek için özellikli kurumlara ve kurallara gereksinim duyarlar (Mair ve Marti, 2009). Ancak bu kurumlar ve kurallar bazen ya hiç bulunmamakta ya da yetersiz kalmaktadır. Özellikle gelişmekte olan pazarlarda bu durum çok daha belirgin olarak kendini göstermektedir. Khanna ve Palepu (2010) zayıf fikri mülkiyet haklarının, yüksek düzeyde devlet bürokrasisinin ve yozlaşmasının bununla beraber ürünlerin kalitesinin, müşteri sadakatının ve yeteneğin güvenilir bir şekilde değerlendirilmesi zorluğunun gelişmekte olan pazarlarda görülen yaygın sorunlar olduğunu belirtmektedirler. Scott (1995) kurumları toplumsal davranışa istikrar ve anlam sağlayan bilişsel, normatif ve düzenleyici yapılar olarak tanımlamaktadır. Campbell ve Lindberg (1990); Dobbin ve Dowd (1997) devletin kurumsal aktörlere baskı yapması ve politika ile pazarın şekillenmesinde en önemli role sahip olduğunu ve bu araçlarla devletin, mülkiyet hakları, mübadele kuralları ve rekabet gibi temel kurumsal yapıların oluşmasını sağladığını ileri sürmüşlerdir. Devletin de henüz kurumsal yapıların oluşmasında öncü olamadığı durumlarda kurumsal boşluklar ortaya çıkmaktadır. Khanna ve Palepu (2000) kurumsal boşluk kavramını piyasayı destekleyen kurumsal düzenlemelerin olmaması, zayıf olması veya kendilerinden beklenen rolü yerine getirmede başarısız olma durumu olarak tanımlamaktadırlar. Özellikle sermaye, işgücü ve ürün piyasalarında altyapının gelişmemiş olduğu gelişen pazarlarda ortaya çıkan bu durum, temel iş operasyonlarını desteklemesi gereken kurumsal düzenlemelerin yetersiz kalması piyasa işleyişini sektöre ugratmasıdır. (Khanna ve Palepu 1997, 2000). Gerekli düzenlemelerin yeterli olmamasından kaynaklı bu boşluklar, bireysel aktörler (Yang, 2004) veya sivil toplum örgütleri (Mair ve Marti 2009) gibi aktörlerce doldurulmaktadır.

Yeni Kurumsal Kuram çerçevesinde ele aldığımız bu konuda kurumsal boşlukların kurumsal eyleyenler olan kurumsal girişimciler tarafından kapatıldığını veya kapatılmaya teşebbüs edildiğini ifade etmek gerekir. Scott (2008), çeşitlilik, karmaşa ve bazı özel durumlarda çatışma ve belirsizlik benzeri gelişmelerin, bireylerden veya örgütlerden oluşan "eyleyen" in ortaya çıkmasına neden olduğunu ifade etmektedir. DiMaggio (1988) ise eyleyenliği kurumsal düzlemde daha merkezi bir yere çekmek gerekebileceğine ve biraz daha ileri giderek, kurumların yaratılması hususunda, yüksek düzeyde değer verdiği çıkarları gerçekleştirmeye dönük fırsatları kollayan, yeterli kaynağa sahip donanımlı aktörlerin "kurumsal girişimci" olarak farklılaşacağını ifade etmektedir. Kurumsal girişimcinin faaliyetlerini ise Lawrence vd. (2011), kurumsal değişim ve inovasyon ile kurumsal çözülmeye dönük işleri bağlantılayıp genişleterek kurumların yaratılmasını, sürdürülmesini ve bozulmasını sağlayan fiili eylemler üzerine oturarak bunu "kurumsal iş" olarak ifade etmektedirler. Battilana vd ise (2009), kurumsal girişimciliğin bu şekilde ortaya çıkması; kurumsal değişimde aktör ve eyleyenliğe verilen role daha fazla vurgu yapılmasını sağlamıştır. Buradan hareketle kurumların yaratılmasını sağlamak açısından gerekli kaynaklarla donanmış olarak DiMaggio'nun (1988) tarafından kavramlaştırılan kurumsal girişimci üzerinden ve eyleyenler özelinde bireysel veya örgütsel aktörlerin, özellikle kurumların oluşturulması, sürdürülmesi ve bozulmasına dönük kurumsal işlerin gerçekleştirilmesi (Lawrence ve Suddaby, 2006) noktasında merkezi bir yer tutabileceği ve tespit ettikleri kurumsal boşlukları kapatmaya dönük eylemlere girişebileceği ileri sürülebilir. Dolayısıyla kurumsal boşlukların kapatılmasının, belirli bir kasıtlı harekete geçen eyleyenler olarak bireysel ve/veya örgütsel kurumsal girişimcilerin gerçekleştirdikleri bir faaliyet olduğu ileri sürülebilir.

III. KURUMSAL BOŞLUKLARIN KAPATILMASI AÇISINDAN EYLEYENLİK (AGENCY) VE BİR EYLEYEN OLARAK STÖ'LER

Kurumların oluşturulması ve değiştirilmesi açısından DiMaggio (1988), nitelikli kaynaklara sahip kurumsal girişimcilere gereksinim duyulacağını ileri sürmüştür. Ancak Fligstein (2001) kaynaklara sahip olmayan aktörlerin, çoklukla kurumlar tarafından kuşatıldığını ancak bazı belirli durumlarda mevcut kuralları kullanarak beklenmedik yollarla yeni kurumları oluşturabileceklerini ileri sürmüştür. Hatta Colomy (1998), belirgin zayıflıklarına karşın bazı durumlarda az kaynağa sahip girişimcilerin etkin değişim ajanları olabileceğini ileri sürmüştür. Dolayısıyla kurumlarda az kaynağa sahip aktörlerin sahip oldukları kaynakların değil ama bunların yanı sıra farklı hareket etme olanağının da olabileceği ifade edilebilir. Battilana vd (2009) kurumsal girişimciliği etrafıca inceledikleri çalışmalarında, "aktörün sosyal pozisyonu" ve "alanın özellikleri" başlıkları altında iki temel kategoride topladıkları koşulların kurumsal girişimcilerin faaliyetlerini etkileyebileceğini ileri sürmüşlerdir. Kurumsal girişimcilerin bu

özelliklerinin yanı sıra, bunları önceleyen bir başka niteliklerinin de “mevcut kurumları değiştirmelerinin alt yapısını oluşturan farkındalıkları” (Battilana vd. 2009; Greenwood ve Suddaby, 2006) olmalıdır. Böylece özellikle kurumsal boşluklar söz konusu olduğunda değişim ajanlarının, bir kurumsal değişim projesine girişmeden önce, ona dair gereklilikleri ve gerekçeleri içeren farkındalığa sahip olmalarının gerektiği ileri sürülebilir.

Kurumsal boşlukların doldurulmasına dönük çalışmalardan her ne kadar bir eyleyen olarak STÖ'lere çok fazla vurgu yapılmamış ise de örneğin; Mair ve Marti (2009) Bangladeş özelinde yaptıkları çalışmada BRAC isimli STÖ'nün çeşitli platformlar oluşturup brikolaj yapma yoluyla kurumsal boşlukları nasıl kapattıklarını işlemişlerdir. Bununla birlikte Child vd. (2007), Çin'de çevresel koruma sistemlerinin gelişimi konusunda oluşan farkındalığın diğerleri yanında özellikle uluslararası ve ulusal STÖ'lerin de aktif olarak harekete geçmesine olanak sağladığını ileri sürmüşlerdir. Çünkü STÖ'lerin, hem yerel hem de ulusal bağlamdaki kurumları anlamada diğerlerine göre daha becerili oldukları ileri sürülebilir (Webb vd. 2009). Bu örnekler, STÖ'lerin ortaya çıkış gerekçelerinden olan “politik sistemlerdeki boşlukları doldurma ve etkisiz veya bozulmuş bürokrasiye yanıt verme” (Vachani vd. 2009) açısından dikkate değerdir. STÖ'lerin sahip oldukları yüksek düzeydeki yerel bilgi, çoklu informal ağlara gömülü olmaları ve farklı paydaş grupları ile ilişki kurmadaki becerileri (Webb vd. 2009), onların aktif eyleyenler olarak özellikle kurumsal boşlukların doldurulmasında öne çıkmalarını gerektirir. Zira sosyal açıdan STÖ'ler, kamu ve özel sektör örgütlerinin karşılamakta yetersiz kaldıkları müşteri ve yurttaş taleplerinin yerine getirilmesinde karşılaşılan boşlukları kapatmaya dönük olarak ortaya çıkmış önemli yapılarıdır (Teegen vd. 2004).

IV. YÖNTEM

Piyasada kurumsal boşluklar ve bunların nasıl fark edilip doldurulduğu ve doldurulmasında hangi strateji ve araçların kullanıldığı sorusuna odaklanan bu çalışma; GİMDES (Gıda ve İhtiyaç Maddeleri Denetleme ve Sertifikalama Araştırmaları Derneği) örneğinde nitel araştırma yöntemlerine dayandırılmıştır. Araştırma kapsamında ele alınan örneğin incelenmesinde, birincil kaynaklardan veri toplayabilmek amacıyla görüşme; ikincil kaynaklardan veri elde edebilmek içinse, arşiv araştırması/belge incelemesi araçları kullanılmıştır.

Veri toplama amacıyla söz konusu derneğin 1 yöneticisi ve 2 personeli ile 5 saat süren yüzyüze görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüşmelerde literatürden de destek alınarak yarı yapılandırılmış sorulardan oluşturulan bir form kullanılmıştır. Bu kapsamda mülakatlar, 2014 Ocak ayında İstanbul'da derneğin genel merkezinde gerçekleştirilmiştir. Ayrıca görüşmeler esnasında derneğin genel merkezinde kısıtlı da olsa gözlem imkanı bulunmuş ve bazı faaliyetler yerinde görülmüştür.

Araştırma sorusuna yanıt bulmak üzere GİMDES'te tam zamanlı olarak çalışmakta olan 2 personel ve 1 yöneticinin bilgileri aşağıda sunulmuştur:

Görüşülen Yönetici	Görevi	Eğitimi	Görüşme Süresi
Yönetici 1	Yönetim Kurulu Başkanı	Makine Mühendisi (Alanında doktora derecesine sahip)	3 saat
Personel 1	Gıda İnceleme ve Denetleme	Gıda Mühendisi	1 saat
Personel 2	Gıda İnceleme ve Denetleme	Kimyager	1 saat

Bu kaynaklardan elde edilen veriler, açık kodlama yapılarak kurumsal boşluğu dolduran bir STÖ örneği olarak kurumsal boşluğu doldurmada uyguladıkları stratejiler ve kullandıkları araçlar tasnif edilmiş ve bulgular kısmında sunulmuştur. İkincil veri kaynaklarından elde edilen veriler, bu tasnifi güçlendirmek ve güvenilirliğini arttırmak amacıyla kullanılmıştır.

Kullanılan ikincil veri kaynakları aşağıda sunulmuştur:

Kaynak	Yayınlanma Yılı
Yeniden Gıda Raporu (9. Baskı) (Kitap, Yazarı: Dr. Müh. Hüseyin Kamil Büyüközer)	2012
GİMDES Uluslararası Helal Gıda Konferansları Kitabı (2009-2010-2011 yıllarında yapılan 2.-3.-4. Uluslararası Helal Gıda Konferanslarında yapılan sunumları içermekte)	2012
21.05.2013 Tarihi İtibariyle Güncellenmiş Helal Sertifikalı Ürünler Listesi	2013
01.01.2014 Tarihi İtibariyle Güncellenmiş Helal Sertifikalı Ürünler Listesi	2014
GİMDES Faaliyet Kitabı	-
GİMDES Dergileri (2013 Sayıları)	2013
GİMDES Web Sitesi (http://www.gimdes.org)	2014

GİMDES (Gıda ve İhtiyaç Maddeleri Denetleme ve Sertifikalama Araştırmaları Derneği) YAYINEVİ
GİMDES Türkiye’de Halal ürün ve sertifikalama açısından 2005 yılında faaliyet göstermeye başlamıştır. Ancak 2008 yılında davet edildiği WHC’nin (World Halal Council) Tayland’daki toplantısı ile uluslararası bir çatı kuruluşu olan WHC’e katıldıktan sonra, ancak 2009 yılından itibaren halal sertifikalama yapmaya başlayabilmiştir (GİMDES, 2011). Derneğin amacı; “GİMDES (Gıda ve İhtiyaç Maddeleri Denetleme ve Sertifikalama Araştırmaları Derneği) ve bu derneğe bağlı İktisadi İşletme Kurumu (GİMDES Halal Ürünleri Araştırma Enstitüsü) ülkemizde sağlıklı yaşamın temel unsuru olduğuna inanılan halal ve sağlıklı ürünleri araştırma ve sertifikalandırma çalışmaları yapmak olarak ifade edilmekte ve uzmanlık alanı olarak da gıda, kozmetik ve sağlık ürünlerine odaklanılmaktadır (www.gimdes.com.tr). Bunlarla birlikte dernek; 2 ayda bir yayınlanan GİMDES Bülteni’nin ve faaliyet konusu ile ilgili kaynak ve kitapların yayınlanması ile ilki 24 Şubat 2008 de, ikincisi 25-26 Nisan 2009 da, üçüncüsü de 30 Eylül-3 Ekim 2010 olmak üzere İstanbul’da uluslararası üç Halal Gıda Sempozyumu’nun düzenlenmesini sağlamıştır (www.gimdes.org). Dernek aracılığıyla 2013 yılı Mayıs ayı itibarıyla 246 firmaya halal sertifikası verilmiş (21.05.2013 Tarihi itibarıyla Güncellenmiş Halal Sertifikalı Ürünler Listesi), bu sayı 2014 Ocak ayı itibarıyla 256’ya (01.01.2014 Tarihi itibarıyla Güncellenmiş Halal Sertifikalı Ürünler Listesi) yükselmiştir.

V. BULGULAR

GİMDES’in kurulduğu dönem ve öncesinde, Türkiye’de her ne kadar “halal ürün, halal tüketim” konusunda bilişsel olarak sosyal bir farkındalık olsa da yasal ve normatif olarak herhangi bir düzenlemenin mevcut olmadığı bilinmektedir. Türk Halal Ürün Sertifikalama alanında faaliyet göstermeye başlayan ilk kuruluş ve örgütsel bir aktör olarak GİMDES’in, bu alanın oluşturulması noktasına bir kurumsal girişimci rolü üstlenmek üzere mevcut kurumsal boşluğun kapatılması açısından harekete geçtiği anlaşılmıştır. Ancak kuruluşun faaliyete başlamasından önce, bu kuruluşu yapılandıran bireysel bir aktörün var olduğu da hemen eklenmelidir. Dolayısıyla GİMDES’in, bir örgütsel aktör olarak alanı yapılandırması, temelde kendisine bireysel bir aktör tarafından yüklenen araçsal bir rol olarak tanımlanabilir. Daha teknik olarak ifade etmek gerekirse, alandaki kurumsal boşluğu bilişsel olarak fark eden bireysel aktör, bu boşluğun kapatılabilmesi açısından kullanılabilecek bir araç olarak GİMDES isimli örgütü oluşturmuştur. Bu süreç aşağıda verilen diyagramda gösterilmiştir:

V.1. Kurumsal Boşluğun Fark Edilmesi

GİMDES’in kurulmasında ilk aşama, kurucu bireysel aktörün eğitim amacıyla 1981 yılında yurt dışına çıkması ile başlamıştır. Almanya ülkesine giden bireysel aktörün, bu ülkede bilişsel, yasal veya normatif olarak herhangi bir şekilde tanımlanmamış olan halal ürün konusunda duyarlılık geliştirdiği ifade edilebilir. Bu noktada bireysel aktör, başta çevresel faktörlerin de etkisiyle halal ürün yerine benzeri niteliklere (ve hatta yer yer daha katılarına) sahip Koşer sertifikalı ürünleri kullanmaya yönelmiştir. Dolayısıyla sertifikalı halal ürün konusunda bireysel aktörün geliştirdiği farkındalık, tamamen sosyal düzeyde farklı bir kurumsal düzene geçmesiyle başlamıştır. Anılan aktörün alışkanlıklarıyla tüketim alışkanlıklarıyla uyuşmayan tüketim unsurlarıyla karşılaşması, halal ürün sertifikalama konusunda farkındalık geliştirmesine ve sonrasında adıma atmasına olanak sağlamıştır. Bu anlamda GİMDES kurucusu’nun aşağıdaki ifadeleri

kayda değerdir:

"Türkiye'ye döndükten sonra çocuklar hürriyetlerine kavuşmuş gibi oldular. Marketimiz dahil kendimizin kurduğu sitede oturuyoruz, çocuklara 'hadi gidin marketten istediğiniz alın' dedik. Ama baktık çocuklar kısa zamanda döndü ve bir şey de almamışlar. Neden bir şey almadınız sorumuza karşılık 'Almanya'da bize yasak ettiğiniz ürünlerin aynısı buradakiler' cevabını aldık. Bu olaydan sonra Almanya'da edindiğimiz bilgiler burada işe yarayacak diyerek helal ürün ve sertifikalama konusunda çalışmalara başlamaya karar verdik."

V.2. Altyapının Oluşturması, Alanın Tanımlanması ve Örgütün Kurulması

Bunun ardından anılan bireysel aktör, 30 yıla yakın bir süre boyunca helal gıda konusunda araştırmalar yapmış ve ilki 1986 yılında basılmış ve daha sonra genişletilip güncellenerek yıllar içinde 8 baskı daha yapan "(Yeniden) Gıda Raporu" isimli kitabını yayınlamıştır. Bununla birlikte yıllar boyunca uluslararası çapta helal konusunda görüşmelerde bulunmuş ve Türkiye'de yakın çevresinden başlayarak insanların dikkatini helal ve helal ürün konusuna çekmeye çalışmıştır. Konunun gerek sağlıkla ilgili yönü ve gerekse İslam dini ile ilgili yönünü ele alarak bir bilinçlendirme, farkındalık yaratma ve kamuoyu oluşturma faaliyetlerinde bulunmuştur. Daha sonra kendisi gibi konuya ilgi duyan kişilerle birlikte helal ve helal ürün konusunda daha kapsamlı çalışmalarda bulunmuşlardır. Ülkede helal ürün standardizasyon ve sertifikalaması yapan bir kamu kuruluşunun, özel kuruluşun veya sivil toplum örgütünün bulunmadığını, dolayısıyla bir kurumsal alanın ve düzenlemenin bulunmadığını, bunun da bir eksiklik olduğunu fark ederek bu boşluğu doldurmak üzere faaliyette bulunacak GİMDES'i (Gıda ve İhtiyaç Maddeleri Denetleme ve Sertifikalandırma Araştırmaları Derneği)' 2005 yılında kurmuşlardır. Mevcut boşluğun başka bir form yerine bir STÖ aracılığıyla doldurulmasına karar verilmiştir. Çünkü özel sektörün böyle bir kaygısı bulunmamakta ve bu işi kendilerine ek bir yük olarak görmekte, dolayısıyla salt kar amacı güden bir yapı olduğu düşünülmektedir. Öte yandan devletin veya kamu yönetiminin politik olarak helal benzeri uygulamalara dönem itibarıyla uygun olmaması, helal çalışmalarının devlete bırakılmasını veya en azından bu çalışmaları devletin yapmasına dönük bir beklentinin oluşmasını engellemiştir. Ayrıca bu konunun inanca dayalı çok hassas olduğu vurgulanmakta ve devletin o dönemki politik yapı ve işleyişinin helal sisteminin geliştirilip uygulanmasına elverişli olmadığı yönünde ilgililerde bir inancın mevcut olduğu görüşmelerimizden anlaşılmıştır. Dolayısıyla politik gerekçelerle devletin helal ürün ve sertifikalama işine karışmamasını, devletin görece öznel davranma eğiliminde olduğunu ve zaman içerisinde bu özelliğin sınırlarını arttırabileceğini bu yüzden sivil vatandaşlar için düşünülen helal sisteminin yine siviller tarafından düzenlenmesi gerektiği ifade edilmiştir. Süreçle ilgili kurucu aktörün aşağıdaki ifadeleri önemlidir:

"1984 yılında Türkiye'ye döndükten sonra Almanya'da edindiğim bilgileri ve araştırmalarımın sonuçlarını 1986 yılında çıkardığım kitap vasıtasıyla paylaştım. Ancak helal ürün konusunda çalışma süreci kolay olmadı, benimle alay ettiler başlangıçta. 'Zaten biz Müslüman'ız, yeni adet mi çıkarıyorsun başımıza?', burada yetiştirilen ve üretilen bütün ürünler helal. Sen Almanya'daki aklını buraya mı getirdin?' dediler.

Devletin de bu konuda hiçbir çalışması bulunmamaktaydı. Gıda ürünleri konusunda tamamen Avrupa'yı taklit etmekte ve Avrupa'da hangi sistem varsa onu uygulama eğilimindeydi. Konuyla ilgili olabilecek hiçbir devlet biriminin hiçbir çalışması yok gibiydi helal konusunda. Biz devletin bu işi yapmasını zaten istemiyorduk. Çünkü konu imani bir mesele ve çok hassas dolayısıyla 'işim yapar maaşımı alırım' mantığına sahip memurlar ve mevcut bürokratik ortamda bu işin hakkıyla yapılması mümkün değildi. Hatta devlete, gölge etme başka ihsan istemem derim. Ancak ilgili birimlerin mevzuatlarında tanımlanıp çalışmaların önü açılabilir. Özel sektör ise konuya tamamen satış arttırma mantığı ile bakıyor. Bu yüzden bu iş devletten ve özel sektörden bağımsız özerk kuruluşlar (STÖ'ler) tarafından icra edilmeliydi ve GİMDES bu anlayışın bir ürün olarak doğdu."

V.3. Örgüt Vasıtasıyla Mevcut Kurumsal Boşluğun Doldurulması

Faaliyet alanının " gerek üretimle, gerekse ithalat yolu ile imal edilen ve tüketicilere sunulan gıda, ilaç, temizlik ve kozmetik ürünleri ile diğer temel ihtiyaç maddelerinin içeriğinde ve bu ürünlerin üretilmesinde kullanılan katkı maddelerinde bilinmesi gerekenlerin araştırılmasına gayret etme, helal standartlarını ve sertifikalandırma prosedürünü oluşturma işlevlerini yerine getirmek" (www.gimdes.org) şeklinde tanımlanmasıyla bir örgütsel aktör olarak GİMDES, kurulduğu tarihten itibaren bu amacı gerçekleştirmeye yönelik olarak çeşitli strateji ve araçlarla faaliyetlerde bulunmaya başlamıştır. GİMDES kurucusu derneğin amacı ile ilgili şunları ifade etmiştir:

"Kuruluşumuzun gayesi Müslümanların imani meselesi olan ve gasp edilmiş durumda gözüken 'helalini' kurtarmak. Kur'an'ın ifadesi olan 'helal' ve 'tayyip' şartlarını kurtarmak ve tekrar tesis etmek. Toplumun bilincini arttırmak ve tekrar bilinçli bir Müslüman profili oluşumuna yardımcı olmak. Bu sadece gıda, kozmetik, ilaç ile sınırlı değil hayatın unsurlarının tamamının helalleştirilmesi yönünde faaliyette bulunmak. Örneğin oteller, restoranlar gibi işletmelerin İslami şartlara uygun hizmet verme standartlarına sahip olması içi çabalamak. En genel ifadeyle helal yaşam sistemini oturtmak ki bu sadece Müslüman toplumları değil bütün insanlığı ilgilendiren bir sağlıklı yaşam meselesidir."

Aşağıda GİMDES'in alanda mevcut boşluğun kapatılması amacıyla kullandığı araçlar ve stratejiler toplu olarak sunulmuştur:

V.4. Araçlar

- Alanında yetiştirilmiş uzman insan kaynağı
- Uzmanlık oluşturmak üzere eğitim faaliyetleri (Konferanslar, seminerler, paneller, MYO kurulması)
- Farkındalık yaratacak basılı görsel materyaller (Kitaplar, periyodik dergiler, bültenler)
- Helal Ürün Standartları
- Dünya Helal Günü
- Helal marketler zinciri
- İlgili uluslararası kuruluşlara üyelikler

V.5 Stratejiler

- Sosyal farkındalık oluşturma
- İç piyasada bilinmek için ihraç ürünlerindeki faaliyetleri öne çıkarma
- Alt yapı unsurlarını geliştirme (standartların yurt dışından taklit yoluyla oluşturulması, helal ürün ve sertifikalama normlarının belirlenmesi vs.)
- Tutundurma (standartların tanıtılması)
- Yaygınlaştırma (standartların herkesçe bilinmesini sağlama)
- Sürdürme (denetim vs. faaliyetleri)

VI. TARTIŞMA VE SONUÇ

Çalışmamız, bir STÖ'nün bir alanda mevcut kurumsal boşluğu neden ve nasıl doldurduğuna ilişkindir. Çalışma kapsamında Helal Ürün Sertifikalama konusunda ülkemizin öncü kuruluşlarından olan GİMDES inceleme konusu yapılmış ve bu anlamda GİMDES'in helal ürün sertifikalama konusunda gerçekleştirdiği faaliyetler başından bugüne kadar birincil ve ikincil veri kaynaklarından elde edilen veriler çerçevesinde değerlendirilmiştir.

Çalışma bulguları, özellikle yeni kurumsal kuram kapsamında moda tartışma konularından olan eyleyenliği, yine kuramda bahsedildiği üzere belirli çıkarlar doğrultusunda ortaya çıkan bir yapı olduğunu göstermektedir. Eyleyenliğin bireye (insan) veya bir yapıya (örgüt) dayandırılabilceği varsayımına da yine çalışmada karşılık bulunmuştur. Ancak hemen ifade etmek gerekir ki, kurumsal boşluğun kapatılmasının bir STÖ vasıtasıyla gerçekleştirilmiş olmasında, ilgili aktörlerin stratejik seçim yapabildiklerini göstermesi açısından önemi noktasında, özellikle kullanılan araçlar ve stratejilerin çalışma özelinde belirlenmiş olması mevcut çalışmanın katkılarından bir diğeridir.

Ancak çalışmayı temellendiren verinin salt bir vaka üzerinden toplanması, vaka incelemesindeki görüşme sayısının az olması, bulguların genelleştirilmesinde kısıt yaratmaktadır. Dolayısıyla gelecek çalışmaların çoklu örnek olaylar üzerinden ve daha fazla birincil veri kaynağına erişerek yapılması ve belki karşılaştırmalı örnek olay çalışılması, bulguların geçerlik ve güvenilirliğine ilişkin tartışmaları ortadan kaldıracaktır.

KAYNAKÇA

- Battilana, J., Leca, B., Boxenbaum, E. "How Actors Change Institutions: Towards a Theory of Institutional Entrepreneurship", *The Academy of Management Annals*, 3, 1, 2009, 65-107.
- Beckert, J. "Beyond the Market: Tyhe Social Foundations of Economic Efficiency", Princeton, NY: Princeton University Press, 2002.
- Campbell, J. L., Lindberg, L. N. "Property rights and the organization of economic activity by the state", *American Sociological Review*, 55, 5, 1990, 634-647.
- Child, J., Lu, Y., Tsai, T. "Institutional Entrepreneurship in Building an Environmental Protection System for the People's Republic of China", *Organization Studies*, 28, 07, 2007, 1013-1034.
- Colomy, P. "Neofunctionalism and Neoinstitutionalism: Human Agency and Interest in Institutional Change", *Sociological Forum*, 13, 2, 1998, 265-300.
- DiMaggio J. P. "Institutional patterns and organizations". Edt: Zucker G. Lynne, *Institutional Patterns and Organizations: Culture and Environment*, Ballinger Publishing, Cambridge, 1988
- DiMaggio, P., Powell, W. Introduction 'in The new institutionalism in organizational analysis, Walter Powell and Paul DiMaggio (Eds), University of Chicago Press. Chicago, 1991, 1-38.
- Dobbin, F., Dowd, T. "How policy shapes competition: Early railroad foundings in Massachusetts", *Administrative Science Quarterly* 42/3, 1997, 501-529.
- Fligstein, N. *The Transformation of Corporate Control*, Cambridge: Harvard University Press. 1990.
- Fligstein, N. "Social Skill and the Theory of Fields", *Sociological Theory*, 19, 2, 2001, 105-125.
- GİMDES Uluslararası Helal Gıda Konferansları Tek Ses Tek Yürek, Altınoluk, İstanbul, 2012.
- GİMDES Faaliyet Kitabı
- GİMDES Web Sitesi (<http://www.gimdes.org>)
- Greenwood, R., Suddaby, R. "Institutional Entrepreneurship in Mature Fields: The Big Five Accounting Firms", *The Academy of Management Journal*, 49, 1, 2006, 27-48.
- Hooks, G. "The Rise of the Pentagon and U.S. State Building", *American Journal of Sociology*, 96, 1990, 358-404.
- Khanna, T., Palepu, K. "Why Focused Strategies may Be Wrong for Emerging Markets", *Harvard Business Review*, 75(4), 1997, 41-51.
- Khanna, T., Palepu, K. "Is group affiliation profitable in emerging markets? An analysis of diversified Indian business groups", *Journal of Finance*, 55, 2000, 867-891.
- Khanna T., Palepu K. *Winning in Emerging Markets: A Road Map for Strategy and Execution*, Harvard Business Press, ABD, 2010.
- Lawrence T. B., Suddaby, R. "Institutions and Institutional Work", S. R. Clegg, C. Hardy, T. B. Lawrence, & W. R. Nord (Eds.) *Handbook of organization studies*, 2nd Edition: 21 5-254. London: Sage, 2006.
- Lawrence T. B., Suddaby, R., Leca, B. "Institutional Work: Refocusing Institutional Studies of Organization", *Journal of Management Inquiry*, 20, 2011, 52-58
- Mair, J., Marti, I. "Entrepreneurship in and Around Institutional Voids: A Case Study from Bangladesh", *Journal of Business Venturing*, 24, 2009, 419-435.
- North, D. C. *Institutions, Institutional Change And Economic Performance*, Cambridge University Press, ABD, 1990.
- Rao, H., Morrill, C., Zald, M. "Power Plays: How Social Movements And Collective Action Create New Organizational Forms", *Research in Organizational Behaviour*, 22, 2000, 239-282.
- Scott, W. R. *Institutions and Organisations*, Thousand Oaks, CA: Sage, 1995.
- Scott, W.R. "Approaching adulthood: the maturing of institutional theory", *Theory and Society*, 37, 2008, 427-442.
- Teegen, H., Doh, J. P., Vachani, S. "The Importance of Nongovernmental Organizations (NGOs) in Global Governance and Value Creation: An International Business Research Agenda", *Journal of International Business Studies*, 35, 6, 2004, 463-483.
- Vachani, S., Doh, J. P., Teegen, H. "NGOs' influence on MNEs' social development strategies in varying institutional contexts: A transaction cost perspective", *International Business Review*, 18, 2009, 446-456.
- Vermeulen, P., Büch, R., Greenwood, R. "The Impact of Governmental Policies in Institutional Fields: The Case of Innovation in the Dutch Concrete Industry", *Organization Studies* 28 ,04, 2007. 515-540.
- Webb, J. W., Kistruck, G. M., Ireland, R. D., Ketchen Jr., D. J. "The Entrepreneurship Process in Base of the Pyramid Markets: The Case of Multinational Enterprise/Nongovernment Organization Alliances", *Entrepreneurship Theory and Practice*, 34, 3, 2010, 555-581.
- Yang, K. "Institutional holes and entrepreneurship in China", *The Sociological Review*, 52, 3, 2004, 371-389.
- 21.05.2013 Tarihi İtibariyle Güncellenmiş Helal Sertifikalı Ürünler Listesi
- 01.01.2014 Tarihi İtibariyle Güncellenmiş Helal Sertifikalı Ürünler Listesi

MARMARA
ÜNİVERSİTESİ